

PENIAZE A MENOVÝ A BANKOVÝ SYSTÉM. CENTRÁLNE BANKOVNÍCTVO A JEHO ALTERNATÍVY V PODOBE SLOBODNÉHO BANKOVNÍCTVA

(zhrnutie)

Základné východiská

- teoretické východiská: spontánny poriadok (Smith – Menger – Hayek), pohľad rakúskej školy na peniaze (Menger, Mises, Hayek, J.H. Soto,..) a teoretické koncepty a predpoklady liberálnych menových reforiem
- metodické: pohľad na problematiku optikou princípov ekonómie v súlade s princípmi slobodnej spoločnosti
- identifikovanie mýtov a hľadanie podstaty deformácií súčasného menového systému, jeho dôsledkov a alternatív v duchu princípov slobodnej spoločnosti

1. Deformácie a mýty

Pretrvávajúce a prehľbujúce sa deformácie a mýty, ktoré sú v značnej miere akceptované v ekonomickej teórii, hospodárskej praxi a vo verejnosti, napríklad:

- centrom definované symbolické peniaze bez komoditného krytia s vynucovaným a výlučným obehom ako zákonné platidlá na určitom území (*fiat peniaze*)¹ – *nemožnosť zmluvnej slobody v oblasti peňazí*
 - akceptovanie, že ekonomické centrum má definovať peniaze a zákonne vynucovať ich obeh (tým peniaze ako nástroj v rukách politikov),
 - akceptovanie (aj vynútené) peňazí ako neplnohodnotných symbolov
- monopolné vydávané a centrálné regulované peniaze centrálnymi bankami (peňažnými administratívnymi monopolmi na určitom území) – *nemožnosť menovej konkurencie*,
- monetárna politika ako súčasť hospodárskej politiky štátu s nástrojmi zasahujúcimi do trhu (regulovaním úrokových sadzieb, funkciou veriteľa poslednej inštancie,..),
- používanie peňazí vkladateľov komerčnými bankami na poskytovanie úverov bez ich explicitného súhlasu a krytia ich rezervami (bankovníctvo s čiastočnými rezervami)
- ďalšie regulácie v súčasnom bankovníctve (štátom garantované vklady,..).

¹ Fiat peniaze [z lat. *fiat* - nechaj to tak]: neplnohodnotné peniaze s núteným obehom – národné symbolické peniaze, emitované centrálnym nariadením, ktoré nie sú kryté zlatými rezervami a nemôžu byť zameniteľné zlato, resp. iný menový kov.

2. Rámcové vymedzenie podstaty peňazí

Príčiny vzniku peňazí, t.j. prechodu od priamych výmen k nepriamym, napríklad:

- *absencia vzájomnej zhody potrieb* vymieňaných strán priamych výmen,
- *problém ne/deliteľnosti* vymieňaných statkov v prípade priamych výmen,
- *problematickosť až nemožnosť* iba priamych výmen (nájdania protistrany) pri zvyšovanom počte výmen s rôznymi potrebami a preferenciami – *nesúlad preferencií* (u 6 statkov 15, u 100 už 5000 a u 60.000 výrobkov až 2 mld. možných výmen)²
- *obchodovateľnosť* statkov a ich všeobecné akceptovanie ako prostriedku nepriamych výmen - *prirodzené peniaze* (predtým dobrovoľne prijímané)

Peniaze: ľudmi všeobecne prijímaný prostriedok výmeny medzi inými statkami, ktorý vznikol dobrovoľne, evolučne a spontánne trhovou selekciou (zlato a striebro)

Podstatu vzniku peňazí vymedzil v ekonomickej teórii napríklad Carl Menger, pričom napríklad uviedol, že „*peniaze vznikli prirodzenou evolúciou na slobodnom trhu ako najobchodovateľnejšia komodita. Neboli vytvorené zákonom.*“ (Menger, 1892, s. 255).

Definícia peňazí ako súčasť spontánneho poriadku Smitha a Hayeka potvrdzuje, že peniaze vznikli ako trhový statok, ekonomickú nezdôvodniteľnosť ich monopolizovaného vydávania a regulovaného riadenia centrálnymi bankami a že peniaze by nemali byť nanucované v podobe zákonných platidiel v štáte, či dokonca nadnárodne.

Hodnota a cena peňazí

- hodnota peňazí - daná kúpnu silou na základe informácii o ich hodnote v minulosti – na začiatku z úžitkovej hodnoty statku a výmenného pomeru k iným statkom (*regresný teorém*, definovaný Ludwigom von Misesom)³, tým
- cena peňazí je kúpna sila peňažnej jednotky, teda výmenná hodnota peňazí (súbor nekonečného množstva výmenných pomerov k možným statkom na trhu), určovaná dopytom peňazí a ich ponukou (Rothbard, 2001, s. 40-41)

Druhy (formy) peňazí:

- *komoditné peniaze* - pôvodne vzniknuté ako prirodzené – súkno, plátно, dobytok, kožušiny a najmä drahé kovy (osobitne zlato),⁴
- *symbolické peniaze* (v súčasnosti) - papierové peniaze a symbolické mince (na rozdiel od drahých kovov neplnohodnotné – symboly hodnôt statkov).

Používanie peňazí výrazne (nie rast množstva peňazí):

- urýchlilo presúvanie statkov medzi ľuďmi, zdynamizovalo obchod a ekon. činnosti, prispelo k špecializácii, tým prispelo k súčasnému blahobytu ľudí vo svete,
- odstránilo problémy nedeliteľnosti a „zhody potrieb“ pri výmenách,
- umožnilo porovnávať trhovú hodnotu statkov – ceny statkov,

² Havel – Odehnal (2004), s. 18.

³ Ludwig von Mises rozpracoval regresný teorém v *Theory of Money and Credit* ([1912] 1953).

⁴ Drahé kovy a najmä zlato majú z komoditných (tovarových) peňazí najlepšie vlastnosti na plnenie funkcií peňazí: vzácne (teda zriedkavé a ťažko dostupné), ľahko deliteľné, homogénne (rovnakej kvality), trvácne a pod..

- tým umožnilo ekonomickú kalkuláciu a racionálnejšie konanie jednotlivcov.

3. Podstatné aspekty postupného prechodu od komoditných peňazí k súčasnému stavu⁵

1. vznik, razenie mincí a vznik peňažných jednotiek ako ekvivalentov hmotnostných jednotiek menových kovov – záruka vyššej akceptovateľnosti komoditných peňazí (dôvod: nižšie náklady rozpoznávania hmotnostnej jednotky kovu) - s ich označením, odvodeným od hmotnostných jednotiek menového kovu (unca, gram,..)
2. monopol na razenie mincí – ako výsadné právo panovníkov (napr. od čias rímskeho cisárstva), deklarácia a nástroj moci, zdroj vládnych príjmov a obohacovania panovníkov a vlád zo zľahčovania (kazenia) mincí – s názvami menových jednotiek viac odtrhnutých od hmotnosti menových kovov mincí (toliar, marka, frank,..)
3. vznik bankového podnikania (depozitného bankovníctva) v podobe úschovni mincí (od čias Asýrčanov) ako dôsledok motivácie znižovať transakčné náklady spojené s používaním komoditných peňazí, pričom banky vydávali zlaté skladovacie certifikáty, resp. bankovky, ako potvrdenky nárokov na uskladnený drahý kov
4. depozitné-úverové bankovníctvo s čiastočnými rezervami – vzniknuté z depozitného bankovníctva, keď banky začali požičiavať uskladnené rezervy (za úrok) a vydávať komoditou nekryté potvrdenky, s predpokladom garancie zmluvných záväzkov k vlastníckym právam, ale aj so systémovými rizikami zo zvýšenej nelikvidity, „run-ov na banky“, ako aj multiplikácie peňazí a ich rýchlejšieho prenosu do inflácie
5. zákonné platidlo – prostredníctvom zákonov v jednotlivých krajinách ukotvené meny ako jediné a výlučné na danom území na splácanie dlhov a iných peňažných operácií - vytvára podmienky pre umelú konštrukciu zmlúv, tým išlo a ide proti zmluvnej slobode
6. bimetalizmus – menový systém s pevným kurzom medzi hodnotou zlata a striebra - fixovanie ceny na nerovnovážnej (netrhovej) úrovni (tým vytlačovanie umelo nadhodnotených peňazí umelo podhodnotené – tzv. Greshamov zákon) a zrušenie voľnej razby striebra (1873)⁶
7. symbolické (papierové) peniaze (9. st. - Čína, 18. st. – Francúzsko,..) – postupne stále menej zameniteľné za menový kov (opakované obdobia dočasných pozastavení zameniteľnosti týchto peňazí za menový kov), stále viac s núteným obehom ako výlučné meny v krajine
8. vznikanie centrálnych bánk ako administratívnych monopolov emisií peňazí (1668 – Riksbank, 1694 – Bank of England, 1913 – Federal Reserve System, ...)
9. konfiškácia zlata, ukončenie zameniteľnosti peňazí za zlato, opustenie zlatých štandardov (v priebehu viacerých fáz 20. st., definitívne v roku 1971), tým vznik komoditou nekrytých peňazí s núteným obehom (*fiat peniaze*)
10. nadnárodné menové systémy a centralizácia peňazí na nadnárodnej úrovni (ako napríklad experiment „euro a Európska centrálna banka pre štáty eurozóny“)

⁵ Poradie vybraných aspektov prechodu od komoditných peňazí k dnešnému menovému a bankovému systému je uvedené v logickej nadväznosti, nie však striktne časovej nadväznosti (viac napríklad v Rothbard, 2001).

⁶ Viac napríklad v Friedman ([1991] 1997), 3. kap.

4. Súčasný menový a bankový systém a jeho dôsledky

Dvojstupňový systém - centrálné bankovníctvo a bankovníctvo čiastočných rezerv:

1. peňažné administratívne monopoly (centrálne banky) ktoré centrálnne plánujú a riadia symbolické peniaze, nekryté komoditou (od r. 1971) s núteným obehom a stanovované ako zákonné platidlá,
 2. depozitno-úverové banky, používajúce peniaze emitované centrálnymi bankami a kryjúce vklady čiastočnými rezervami
- + trend prenášania menových kompetencií na nadnárodné úrovne (príklad: eurozóna).

Systemové dôsledky súčasného menového a bankového systému

Vnútorne zabudované dodatočné náklady subjektov a obmedzovanie konkurencie a slobody,

1. tlak na rast množstva reálnymi statkami nekrytých peňazí a znižovanie kúpnej sily peňazí (*inflácia*)
 - riedenie kúpnej sily peňazí, spôsobenej zvýšením množstva peňazí, ktoré nie sú kryté reálnymi zdrojmi „nafukovanie množstva peňazí“, „riedenie vína“, „zhadzovanie peňazí z vrtuľníka“, falšovanie peňazí, ilúzia bohatstva, Alchymista
 - hyperinflácie: Franc. 18. st., Nemecko 1921, Soviet. Rusko, Maďar. 1945, Zimbabwe
2. finančná podpora vládnych dlhov, *politická centralizácia* a koncentrácia moci
3. zvýšené riziká nelikvidity a „runov na banky“, tým
4. centrálna regulácie a centrálna garancie (centrálne banky ako veritelia poslednej inštalácie, znižovaním úrokových sadzieb, či štátnymi garanciami vkladov,...), tým
5. *morálny hazard*, deformovanie základných ekonomických vzťahov, trhového konkurenčného prostredia a *brzda ekonomickej výkonnosti a zdroj recesných výkyvov* (vr.. finančných kríz)

Rast množstva peňazí a inflácia (t.j. zníženie kúpnej sily peňazí / peňažnej jednotky, resp. zvýšenie cenovej hladiny na určitom území v určitom období) - riedenie množstva peňazí, ktoré nie sú kryté reálnymi zdrojmi

Paralely: „nafukovanie množstva peňazí“, „riedenie vína“, „zhadzovanie peňazí z vrtuľníka“, falšovanie peňazí, „alchymista“

Príklady hyperinflácie (teda viac ako 1000%-tného zníženie kúpnej sily peňazí):

- Francúzsko po zavedení papierových asignátov počas Veľkej fr. revolúcie (18. st.)
- Sovietske Rusko – začiatkom 20. rokov 20. st. (26 mesačná hyperinflácia)
- Nemecko v rokoch 1921-23 (kumulovaný nárast cien statkov o 5 bil. %, pričom napríklad cena bochníka chleba bola v roku 1923 až 140 mld. mariek,
- Maďarsko v rokoch 1945 – 1946 – najväčšia inflácia v histórii (vyše 4 trilión %-tná inflácia počas dvoch rokov),
- Juhoslávia v r. 1993-94 (o 5 bil %),⁷

⁷ Havel-Odehnal, 2004, s. 166 – 174.

➤ Zimbabwe v nedávnej minulosti.

Zdroj inflácie: zvýšenie množstva peňazí, nekrytých reálnymi zdrojmi, menovou expanziou centrálnych bánk (napríklad ich nákupmi cenných papierov a poskytovaním úverov) a multiplikáciou peňazí úverovou expanziou komerčných bánk s čiastočnými rezervami

Hlavné ekonomické dôsledky inflácie:

- prerozdeľuje bohatstvo v prospech prvých držiteľov (najskôr „tvorcov“) nových peňazí v neprospech (na úkor) ďalších a najviac posledných držiteľov, najmä jednotlivcov majúcich zmluvy na peňažné plnenie pred zvyšovaním cien (*inflačná daň*),
- prináša falošné signály (ilúziu bohatstva) - vedie k plytvaniu, neprimeranému riskovaniu, zadlžovaniu a poklesu a znehodnocovaniu úspor,
- zvyšuje životné náklady, znižuje blahobyt mnohých ľudí a falošným pocitom prosperity znižuje všeobecnú životnú úroveň,
- vedie k neracionálnejším rozhodnutiam a narušuje ekonomickú kalkuláciu,
- znevýhodňuje napríklad veriteľov, zatiaľ čo pomáha dlžníkom (v prípadoch, keď nie sú splátky úverov zmluvne naviazané na infláciu),
- zdroj recesných výkyvov ekonomického cyklu (kvôli falošným informáciám a vynúteným, nie dobrovoľným, úsporám).

5. Alternatívy menového a bankového systému v princípoch slobodnej spoločnosti

Alternatívne prístupy menového a bankového systému v duchu slobodnej spoločnosti a slobodného bankovníctva (*free banking*) by mali byť v súlade s princípmi slobodného trhu peňazí, menovej slobody a menovej konkurencie. To vyžaduje slobodné poskytovanie, držanie a používanie akýchkoľvek krytých mien a platobných prostriedkov (viac v *Závere*).

„V súlade s tradíciou klasickeho liberalizmu Adama Smitha, ale aj s ohľadom na realitu... Hayek tvrdí, že pre peniaze platí „neviditeľná ruka trhu“ (Arthur Seldon)⁸

Alternatívne prístupy v duchu slobodného bankovníctva ako protiváha k súčasnému systému - postavené na slobodnom rozhodnutí a (mikro)ekonomických princípoch. Podmienky ich vymedzenia definujú Selgin a White (Selgin-White, 1994, s. 1718-1719)⁹ ako také, kde:

- neexistuje centrálna kontrola množstva peňazí v obehu a štátom dotovaná CB)
- v rámci podnikania komerčných bánk a iných finančných inšt. neexistujú žiadne zákonné bariéry vstupu na trh, prevádzkovania pobočiek alebo odchodu z trhu,
- neexistujú vládne garancie ochrany vkladov,.
- vo všeobecnosti neexistujú žiadne reštrikcie podmienok zmlúv uzatváraných medzi bankami a ich zákazníkmi, okrem požiadavky, že zodpovedajú štandardným zákonným pravidlám, ktorými sú upravené všetky podnikateľské kontrakty“

⁸ Hayek, 1999, s. 15.

⁹ Thomay, 2004, s. 39.

Základné alternatívy slobodného bankovníctva:

1. Systém menovej konkurencie súkromných emitentov (nekrytých) peňazí
2. Bankovníctvo s čiastočným (frakčným) komoditným krytím
3. Bankovníctvo so 100%-tným komoditným krytím

5.1 Systém menovej konkurencie súkromných emitentov peňazí (Hayekov model)

Autori: Benjamin Klein (napríklad prostredníctvom „The Competitive Supply of Money“, 1974) a najmä Friedrich Hayek svojimi prácami - *Choice in Currency: A Way to Stop Inflation* (1976) a *Denationalisation of Money* (1976), ktorá vyšla v českom preklade *Soukromé peníze: Potřebujeme centrální banku?* (1999).

Vybrané charakteristiky tejto alternatívy:

- Hayek navrhuje menovú konkurenciu bez jednoznačného návrhu definitívnej podoby fungovania slobodného menového systému, ale uvádza, že:
„Konkurenčný trhový proces, tak ako inde, dokáže objaviť a poskytnúť také produkty, aké si spotrebitelia želajú“ (Hayek, 1999, s. 13)
- každý má právo emitovať svoje peniaze ako neuročené vkladové certifikáty alebo bankovky (s označením a ochrannými známkami), vymeniteľné za konkurenčné meny
- *„Jedinou zákonnou povinnosťou by bol záväzok vyplatiť tieto certifikáty (bankovky) a termínované vklady podľa voľby ich držiteľa, t.j. vkladateľa“* (Hayek, 1999, s. 53) - a to v rôznej mene (podľa výmenných pomerov)
- založený na vzájomne konkurujúcich emitentoch rôznych (navzájom odlišiteľných) súkromných peňazí / mien s vlastným vyhláseným menovým štandardom - komoditným košom, ktorého hodnota by sa odvíjala od pevného základu, nie od jeho zmluvnej zameniteľnosti za komoditu
- benchmark: cenový index základných surovín / komoditný kôš každého emitenta (ropa, zlato, hliník, kukurica, mäso,...) – kótované a obchodované v príslušných menách - komoditný ekvivalent (výmenný pomer) – minimum, pod ktoré by hodnota meny nemala klesnúť
- výmenný kurz medzi menami – trhový, ale aj min. hranica (komoditný kôš)
- banky môžu používať aj iné meny (väčšina) - mali by mať 100% rezervné krytie k vkladom na požiadanie (Hayek, 1999, s. 142)
- každý emitent by sa (podľa Hayeka) snažil vdáka konkurencii o udržanie čo najvyššej stability svojich peňazí s ohľadom na definovaný kôš – očakávaná hodnota (odchýlka hodnoty meny od vyhláseného koša)
- *„Hrozba rýchleho bankrotu súkromnej inštitúcie emitujúcej peniaze pri nesplnení očakávaní...by poskytla omnoho silnejšiu záruku stability než akékoľvek stabilizačné nástroje v rámci vládneho monopolu na emisiu peňazí. Vzájomná konkurencia by vyvinula veľmi efektívny tlak na to, aby súkromné emisné inštitúcie udržiavali cenu svojej vlastnej meny pokiaľ možno konštantnú (voči stanovenému súboru komodít) a to d'aleko lepšie ako ustanovenie sľubu spätného odkúpenia meny za tieto komodity (či zlato). Bola by to omnoho lacnejšie než zhromažďovanie a skladovanie hodnotných komodít.“* (Hayek, 1999, s. 55-56)

- výber meny ľuďmi závisí podľa Hayeka (Hayek, 1999, s. 77 – 88):
 - ochoty ľudí držať menu a dôvery k nej, odlišujú ju od iných mien (podľa akceptovateľnosti a očakávanom vývoji),
 - spôsobu jej použitia (ako účtovnej jednotky, na hotovostné nákupy, na držbu rezerv na budúce platby a ako štandard pre odložené platby),
 - teritoriálnej použiteľnosti - ako je mena akceptovaná a použiteľná v cudzích krajinách a vnútroštátnych regiónoch).
- očakávané dôsledky obdobnej menovej konkurencie, napr.:
 - víťazstvo a udržanie sa iba niekoľkých mien obiehajúcich v rôznych oblastiach (bez ohľadu na štátne hranice, ktoré poskytnú klientom najväčší úžitok a o ktoré bude najväčší záujem ich držať)
 - ukončenie existencie (emisného monopolu) centrálnych bánk a ich monetárnych politík
 - obmedzenie vzniku (hyper)inflácií a finančných kríz
- neexistuje historický precedens, ale čím viac sa obchodný svet elektronizuje, tým je to reálnejšie a praktický návrh Friedricha Hayeka môže byť účinnou alternatívou voči súčasnej európskej menovej integrácii, postavenej na princípoch menovej konkurencie a zmluvnej slobody. Hayek navrhuje:

„...zaviazať sa medzinárodnou dohodou odbúrať všetky prekážky, ktoré bránia voľnému používaniu iných mien (vrátane zlatých mincí) v ktoromkoľvek štáte dohody a uvoľniť bankové podnikanie každej inštitúcii na to legálne ustanovenej... Znamenalo by to predovšetkým odstránenie všetkých obmedzení devízových operácií a regulácií pohybov medzi jednotlivými členskými krajinami, ako aj úplnú slobodu zvoliť si pre potreby zmlúv a účtovníctva akúkoľvek menu.“
(Hayek, 1999, s. 25)

Príklady rizík a otvorené otázky tejto alternatívy:

- riziká inflačných tlakov z potenciálnej nadmernej emisie peňazí (bez zameniteľnosti za komoditu) niektorých emitentov – napríklad podľa Hayeka by ich dostatočne eliminovala neobmedzovaná konkurencia a podľa Kleina uplatnenie vymožitelných vlastníckych práv k obchodnej značke peňazí
- ne/možnosť vzniku a udržania sa na trhu symbolických nekrytých peňazí
- neochota ľudí akceptovať rôzne nové menové štandardy, keďže ľudia majú tendenciu viac akceptovať (spoločný) menový štandard v menovej jednotke, ktorá je všeobecne rozšírená a prijímaná

K vyššie uvedenému Friedrich Hayek napríklad uvádza:

„Akékoľvek peniaze, ktoré sú dobrovoľne používané, pretože existuje dôvera, že emitent udrží ich vzácnosť a ktoré budú ľuďmi držané.. budú vo zvýšenej miere potvrdzovať svoju akceptovateľnosť získanou hodnotou.“ (Hayek, 1999, s. 128)

5.2 Bankovníctvo s čiastočným (frakčným) komoditným krytím

Hlavní predstavitelia: George Selgin (napríklad prostredníctvom *The Theory of Free Banking: Money Supply under Competitive Issue*, 1998), Lawrence White (napríklad prácami *Free banking in Britain: Theory, Experience, and Debate, 1800 – 1845* z roku 1995 a *What “Kinds of Monetary Institutions Would a Free Market Deliver?”* z roku 1989) a Pascal Salin (napríklad prostredníctvom *In Defense of Fractional Monetary Reserves*, 2001).

Zhrnutie základných charakteristík alternatívy:

- systém vzájomne si konkurujúcich emitentov bankoviek a depozít (čiastočne) vymeniteľných za najobchodovateľnejšiu komoditu (zlato, striebro,..), ktoré držia čiastočné hotovostné krytie záväzkov a v aktívach majú najmä úročené aktíva (keďže uskutočňujú úverové operácie),
- rezervný pomer (deponovaný menový v pomere k emitovaným bankovkám a depozitom) – určený na úrovni vyrovnaní hraničných nákladov ušlého úrokového výnosu a benefitu zníženia rizika nelikvidity banky,¹⁰
- možný kontrakt konzistentný s princípom vlastníckych práv, lebo podľa Pascala Salina „*vkladateľ sa stáva vlastníkom bankovky, t.j. zmluvnej pohľadávky, ktorá je podľa sľubu banky v ktoromkoľvek čase vymeniteľná... za jednotku zlata. Legitímnym vlastníkom zlata sa stáva banka: došlo k výmene jednej jednotky zlata za jednu jednotku bankoviek.*“ (Salin, 2001, s. 4),
- navrhovaný systém môže byť účinný v konkurenčnom prostredí, kde banky rešpektujú a dodržiavajú zmluvné záväzky k ich klientom a kde je fungujúci zúčtovací (clearingový) dom
- dodržiava sa princíp zmluvnej slobody

Príklady otvorených otázok a problémov alternatívy:

- popretie depozitnej podstaty vkladu (*strata dostupnosti peňazí*) premenou na pôžičkovú (prevodom dostupnosti a vlastníctva) – pôvodný vlastník stráca trvalé dispozičné právo
- porušenie podmienok kontraktu – stret vlastníckych práv - nárok dvoch osôb na tú istú sumu
- udržiava ilúziu fiktívnych peňazí (tým aj úverových boomov a mylných investícií)
- systémovo multiplikuje peniaze nekryté dobrovoľnými úsporami, tým vytvára tlak na znižovanie kúpnej sily peňazí (infláciu) a cyklické výkyvy.¹¹

Praktické precedensy v minulosti: spontánne vzniknuté menové poriadky bankovníctva čiastočných rezerv viac alebo menej v duchu *free banking-u* - cca 60 oblastí (krajín alebo kolónií) povolilo emisie súkromných bankoviek súkromnými bankami (Selgin, White, 1994)

¹⁰ Thomay, 2004, s. 8.

¹¹ Viac napríklad v Soto, 2009.

Škótsko (1716 – 1844)

- voľný vstup na bankový trh (aj keď tri privilegované banky¹² – do r. 1810, ktorých bankovky boli určené na úhradu záväzkov štátu a mali právo iba obmedzene ručiť za záväzky – na rozdiel od iných bánk)
- univerzálne právo vydávať bankovky, kryté a zameniteľné drahými kovmi
- nijaká centrálna banka, teda ani nijaká monetárna politika, nijaký verejný veriteľ poslednej inštalácie a nijaké povinné poistenie vkladov a ani regulácie kapitálu bánk
- od r. 1810 – rozvinutie bankovej konkurencie – príchod emitujúcich veľkých bánk vo forme akciových spoločností, vznikanie menších, neemitujúcich, bánk,...
- rozvoj finančných inštitúcií a služieb moderného typu (kontokorentný úver a pod.), bankových inovácií
- veľká dôvera verejnosti v bankový systém v Škótsku
- ekonomický rozmach Škótska (podľa historika Camerona z približne polovičnej ekonomickej úrovne na obyvateľa Anglicka v roku 1750 na takmer rovnakú úroveň Anglicka v roku 1845) – dosiahnutý podľa Adama Smitha najmä vďaka slobodnému bankovníctvu¹³
- dôležitá úloha zúčtovacieho centra – vzájomné uznávanie a pravidelné vymieňanie bankoviek, pravidelné monitorovanie a znemožňovanie nadmernej emisie peňazí (tým aj inflácie)
- každá nadmerná emisia peňazí bankou (odhaľovaná v podobe vrátených peňazí do zúčtovacieho centra) viedla k zápornej bilančnej pozícii banky, ktorú banka musela vyrovnávať svojimi aktívami (drahými kovmi, zmenkami,...), tým dochádzalo k zníženiu rezerv v banke - príklad krachu Ayr Bank (1772) a následného poučenia ostatných – zvýšenie dôvery a ešte väčšie zdynamizovanie bankového podnikania¹⁴
- Škótsky bankový zákon v r. 1845 - zákaz novým bankám emitovať bankovky a zavedenie ďalších významných regulácií bankového podnikania.

Iné príklady:

- Kanada (19. st. - 1935) – slobodná emisia bankoviek, bez regulácií, mohli zakladať pobočky v rôznych provinciách,
- Nové Anglicko (USA) v r. 1820 – 1860,
- Taliansko (19. st.),
- Švajčiarsko (1826 - 1850),..

5. 3 Depozitné bankovníctvo so 100 %-tným komoditným krytím

Hlavní predstavitelia: Ludwig Mises (napríklad v jeho diele *The Theory of Money and Credit*, 1912), Murray Rothbard (napríklad prostredníctvom „The Case for a 100 Percent Gold Dollar” z roku 1962), Jürgen Hülsmann a Huerta de Soto (prostredníctvom knihy, ktorá vyšla v českom preklade pod názvom *Peníze, banky a hospodárske krize*, 2009).

¹² Do roku 1810 boli privilegovanými bankami: Bank of Scotland, Royal Bank of Scotland a British Linen Company.

¹³ Janeček, 1999, s.40.

¹⁴ Janeček, 1999, s. 47.

Zhrnutie základných záverov tejto alternatívy:¹⁵

- jedine tento prístup podľa jeho zástancov neporušuje vlastnícke práva, právnu podstatu depozita a nedáva priestor k multiplikácii nekrytých peňazí
- vychádzajú z predpokladu, že systém čiastočne krytých peňazí, teda stav, keď bankári vydajú viac potvrdení o peniazoch ako skutočne vo svojich trezoroch majú - porušuje podmienky kontraktu a porušuje vlastnícke práva, teda v slobodnej spoločnosti bez zásahov štátu by bol protiprávny
- banky by mali mať *zákaz* požičiavať deponovanú hotovosť (vklady), lebo tak majú dvaja vlastnícke právo na tú istú sumu a) držiteľ bankovky alebo vkladu b) dlžník, ktorému banka požičala
- prirodzeným trhovým výberom by na trhu prevládla nakoniec len jedna komodita - peniaze s najvyššou obchodovateľnosťou (zlato, resp. iná komodita)
- otvorené otázky tejto alternatívy:
 - nie sú v z histórie známe časovo významnejšie precedensy fungovania slobodného bankovníctva so 100 %-tným komoditným štandardom
 - realizácia tejto alternatívy by si vyžadovala obmedzenie zmluvnej slobody.

¹⁵ Argumenty sústredené napríklad na stránkach <http://www.mises.org>, <http://www.zlatystandard.cz/> a <http://www.libinst.cz/stranka.php?id=79>.

6. Záver - rámcové zhrnutie smerovania menovej reformy súčasného systému

Dlhodobu cieľovo žiaduci stav menového a bankového systému v duchu princípov slobody, ekonómie a *laissez faire*: slobodná produkcia, neobmedzovaná konkurencia poskytovania a slobodné držanie a používanie akýchkoľvek komoditou krytých a zameniteľných mien a platobných prostriedkov v spoločnosti (vrátane zlata a striebra).

Systémovo zameraná zásadná reforma súčasného menového a bankového systému by sa mala opierať o podstatné východiskové zásady jej dlhodobej úspešnosti a účinnosti, definované napríklad J. G. Hülsmannom tak, že menová reforma:¹⁶

- musí odstrániť predchádzajúce narušenia súkromného vlastníctva v oblasti emisie peňazí, kde je to možné,
- musí zabrániť súčasnému narušovaniu súkromného vlastníctva v tejto oblasti,
- nesmie spôsobovať nové narušenia súkromného vlastníctva a sama ich vyžadovať,
- musí byť uskutočnená bezprostredne, bezpodmienečne a jednostranne.

Systémové predpoklady menovej reformy:

- opätovné zavedenie komoditného (napr. zlatého) krytia súčasných mien ako bariéra inflačných tlakov¹⁷ a 100% rezervného krytia vkladov na požiadanie (*demand deposits*)
- umožniť paralelný obeh akýchkoľvek mien a ostatných foriem platobných prostriedkov, vrátane komoditných peňazí (zlata, striebra,..)
- odstránenie legislatívnych prekážok slobodného trhu peňazí (peňažný monopol CB, jeho zasahovanie, zákonných platidiel), to znamená slovami Hayeka odstránenie všetkých zákonných prekážok, ktoré po stáročia zabraňovali evolúcii slobodných rozhodnutí a žiadúcich inštitúcií v oblasti peňazí a konkrétne uskutočnenie jeho návrhu:

„...odburat’ všetky prekážky, ktoré bránia voľnému používaniu iných mien (vrátane zlatých mincí) v ktoromkoľvek štáte a uvoľniť bankové podnikanie každej inštitúcii na to legálne ustanovenej... Znamenalo by to predovšetkým odstránenie všetkých obmedzení devízových operácií a regulácií pohybov medzi krajinami, ako aj úplnú slobodu zvoliť si pre potreby zmlúv a účtovníctva akúkoľvek menu.“ (Hayek, 1999, s. 25)

To konkrétne znamená predovšetkým:

- vytvoriť praktické predpoklady pre uzatváranie obchodov a zmlúv, či vedenia účtovníctva v akýchkoľvek menách, resp. iných platobných prostriedkoch (zmluvná sloboda)
- odstránenie emisného monopolu centrálnej banky, núteného obehu meny, zrušenie legislatívnych noriem o zákonných platidlách (namiesto toho dať inštitút „dohodnutého plnenia“) - menová konkurencia
- umožniť emitovať súkromné peniaze, ťažiť a vlastniť drahé kovy,..

¹⁶ Hülsmann, J.G.: *Liberálna menová reforma* (http://www.libinst.cz/etexts/Guido_menova_reforma.pdf).

¹⁷ Príkladom je obdobný návrh v Českej republike v „Petice za poctivé peníze“ (<http://www.zlatystandard.cz/>).

Praktické predpoklady menovej reformy, napríklad:¹⁸

- vytvorenie podmienok pre úplnú slobodu peňazí a bankovníctva pri jasných zákonných kritériách a pravidlách (licencií, konkurzov a pod.) na založenie a podnikanie bánk, vydávanie akýchkoľvek mien,...
- zrušenie obmedzení medzinárodného platobného styku (devízových operácií a pod.) a regulácií finančného sektora
- konvertibilné kontrakty medzi bankou a vkladateľom, v ktorých bude banka podľa presne stanovených kritérií garantovať klientovi vrátenie nezhodnoteného aktíva,
- súkromné zúčtovacie centrum, vzniknuté spontánne dohodou bánk, zabezpečujúce funkcie vzájomnej vymeniteľnosti bankoviek mien, vzájomného vyrovnávania pohľadávok a záväzkov, vracania „nadbytočne“ vydávaných peňazí výmenou za rezervné aktíva banky, tým eliminovania potenciálnych inflačných tlakov
- ústavné a iné legislatívne zmeny, osobitne zákonné a iné predpoklady na prekonanie praktických prekážok (napríklad spojených s cenovkami, pokladňami, zmenárňami,..).¹⁹
- vytváranie dôvery verejnosti k slobodnému bankovníctvu, slobodnému trhu peňazí a menovej konkurencii, vytlačajúcej dôveru obyvateľov v súčasný systém.

V tomto kontexte má osobitný význam Hayekom navrhované „*hnutie za slobodné peniaze*“ ako obdoba úspešného hnutia za slobodu obchodu z 19. storočia. Friedrich Hayek v závere knihy *Denationalisation of Money* zanechal nasledovný odkaz:

„Najnaliehavejšou potrebou dneška nie je konštrukcia nového systému, ale okamžité odstránenie zákonných prekážok, ktoré 2000 rokov blokujú cestu spontánnej evolúcie, ktorá nám môže priniesť užitočné a zatiaľ nie úplne predvídateľné výsledky.“ (Hayek, 1999, s.156)

¹⁸ Viac napríklad v Janeček (1999).

¹⁹ Viac napríklad v Millar, B.: *Praktické otázky zavedení systému free banking* (<http://www.libinst.cz/stranka.php?id=102>)

Literatúra

- FRIEDMAN, M. ([1992] 1997): *Za vším hledej peníze*. Liberální institut. Praha [dostupné na: http://www.libinst.cz/etexts/friedman_penize.pdf].
- HAVEL, J. - ODEHNAL, A. (2004): *Peníze do kapsy*. Albatros. Praha.
- HAYEK, F. A.: ([1976] 2007): *Choice in Currency: A Way to Stop Inflation*. Institute of Economic Affairs. Web edition, 2007 [dostupné na: <http://www.iea.org.uk/files/upld-book409pdf?.pdf>]
- HAYEK, F. A. ([1976] 1999): *Soukromné peníze: Potřebujeme centrální banku?* Liberální institut a Centrum liberálních studií. Praha [dostupné na: http://www.libinst.cz/etexts/hayek_penize.pdf]
- HÜLSMANN, J.G.: *Liberálna menová reforma - koncept* [dostupné na http://www.libinst.cz/etexts/Guido_menova_reforma.pdf].
- JANEČEK, T. (1999): *Teorie svobodného bankovníctví a možnosti její aplikace v současném světě*. Praha [dostupné na <http://www.libinst.cz/etexts/tjanecek.pdf>].
- KLEIN, B. (1974): „The Competitive Supply of Money”. *Journal of Money, Credit and Banking*, Vol. 6, No. 4, pp. 423-453
- MENGER, C. (1892): „On the Origins of Money“. *Economic Journal*, volume 2, pp. 239-255 [dostupné na: <http://socserv.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/menger/money.txt>]
- MILLAR, B.: *Praktické otázky zavedení systému free banking* [dostupné na <http://www.libinst.cz/stranka.php?id=102>]
- MISES, L. ([1912] 1953): *The Theory of Money and Credit*. Tale University Press [dostupné na: <http://www.mises.org/books/tmc.pdf>].
- ROTHBARD, M. (2001): *Peníze v rukou státu*. Liberální institut. Praha [dostupné na: http://www.libinst.cz/etexts/rothbard_penize.pdf].
- ROTHBARD, M. ([1962] 2005): „The Case for a 100 Percent Gold Dollar”. In: YEAGER, L. (ed.): *In Search of a Monetary Constitution*. Cambridge, MA: Harvard University Press, pp. 94-136. Reprinted in the Libertarian Review Press, 1974, and Auburn, Ala: Mises Institute, 1991, 2005 [dostupné na: <http://mises.org/rothbard/100percent.pdf>]
- SALIN, P. (2001): *In Defense of Fractional Monetary Reserves*,. přednáška na 7th Austrian Scholars Conference, Auburn, Ala.: Mises Institute, 30.-31. marec 2001 [dostupné na: <http://www.mises.org/journals/scholar/salin.pdf>]
- SELGIN, G. A. - WHITE, L. H. (1994): "How Would the Invisible Hand Handle Money?," *Journal of Economic Literature*, American Economic Association, vol. 32(4), pages: 1718-1749.
- SOTO, J.H. (2009): *Peníze, banky a hospodárske krize*. ASPI s Liberálním institutem, Praha.
- THOMAY, M. (2004): *Vznik a vývoj regulácie bánk a alternatíva slobodného bankovníctva*. Bratislava [dostupné na: http://www.libinst.cz/etexts/thomay_bankovnictvi.pdf].
- WHITE, L. H. (1995): *Free banking in Britain: Theory, Experience, and Debate, 1800 - 1845*, 2. vyd., London: Institute of Economic Affairs [1984]
- WHITE, L. H. (1989): “What Kinds of Monetary Institutions Would a Free Market Deliver?”. *Cato Journal*, Vol. 9, No. 2, pages: 376-391 [dostupné na: <http://www.cato.org/pubs/journal/cj9n2/cj9n2-7.pdf>]

Internetové stránky, napríklad:

<http://www.ake.institute.sk/>

<http://www.cato.org/>

<http://www.iea.org>

<http://libinst.cz/novinky.php> (osobitne <http://www.libinst.cz/stranka.php?id=79>)

<http://mises.org/>

<http://www.zlatystandard.cz/>